

Evelin Underhill – mistyka jako sztuka bycia w stosunku do Absolutu

Evelin Underhill – Mysticism as the Art of Being in Relationship with the Absolute

KAZIMIERZ PAWŁOWSKI

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

Wydział Nauk Humanistycznych

Abstrakt: Tekst przedstawia zarys duchowej sylwetki Evelin Underhill, angielskiej mistyczki z pierwszej połowy XX wieku, w jej drodze do wprowadzenia mistyki do codziennego życia chrześcijanina, czyli do uczynienia duchowości mistycznej istotnym elementem praktycznego życia chrześcijanina. Głównym wyznacznikiem tak pojętej duchowości jest ukierunkowanie jej, a wraz z nią praktycznego życia chrześcijanina, w stronę Absolutu. To ukierunkowanie nadaje sens życiu chrześcijanina i wpływa na jego życiowe wybory.

Słowa kluczowe: Evelin Underhill; mistycyzm

Abstract: The text attempts to outline the spiritual profile of Evelin Underhill, an English mystic from the first half of the 20th century, on her journey to introduce mysticism into the everyday life of Christians, that is, to make mystical spirituality a crucial element of the practical Christian life. The main determinant of spirituality thus understood is its orientation, and with it the practical Christian life, toward the Absolute. This orientation gives meaning to the Christian's life and influences their life choices.

Keywords: Evelin Underhill; mysticism

Wstęp

Evelin Underhill (1875–1941) urodziła się w zamożnej, obojętnej religijnie rodzinie z wyższej klasy średniej w Wolverhampton¹. Kształciła się przezważnie w domu. Ukończyła londyński King's College for Women. Potem była pierwszą kobietą wykładającą filozofię religii na Uniwersytecie Oksfordzkim. Wyszła za mąż za adwokata i często podróżowała do Włoch i Francji, zafascynowana katolickim dziedzictwem Europy. W wieku młodzieńczym i we wczesnej dorosłości była agnostyczką (uważała się za nią), gdy, pewnego dnia, jak pisze Harry Oldmeadow, doznała „nagłego doświadczenia spokojnej, nieodróżnianej płaszczyzny rzeczywistości – jak ‘cicha pustynia’ mistyka – w której nie było mnogości ani potrzeby wyjaśnienia”². Przez krótki czas była potem członkinią ezoterycznego Hermetycznego Towarzystwa Złotego Brzasku, w którym „ezoterycy” i adepci ezoteryzmu, prowadzili rozmowy na ‘tajemne’ tematy. Do tego grona należeli m.in. pisarze, poeci zainteresowani mistycyzmem i okultyzmem: William Butler Yeats, Arthur Edward Waite, Aleister Crowley, Conan Doyle, Dion Fortune czy aktorka i feministka Maud Gonne. Dzięki kontaktom z tymi ludźmi E. Underhill bliżej zainteresowała się wschodnimi tradycjami duchowymi. A.E. Waite, jedna z czołowych postaci Złotego Brzasku, wpłynął wyraźnie na jej zainteresowanie religijnym przesłaniem katolicyzmu³.

Duchowa droga E. Underhill osiągnęła punkt zwrotny w 1907 roku, kiedy to spędziła kilka dni na rekolekcjach w klasztorze franciszkanów. Chociaż wszechobecna w nim atmosfera pobożności była dla niej tak przytłaczająca, że szybko stamtąd uciekła, już następnego dnia stała się podmiotem spontanicznego doznania wizyjnego. Owo doświadczenie, według niej, nie miało specyficznie chrześcijańskiego zabarwienia, ale przekonało ją o tym, że nauczanie

¹ Krótkie, ale bardzo dobre wprowadzenie do życia i twórczości E. Underhill znajduje się w artykule T.E. Johnsona: *Anglican Writers at Century's End: An Evelyn Underhill Primer*, „Anglican Theological Review” 80 (1998) nr 3, s. 402–413; także: por. M. Cropper, *The Life of Evelyn Underhill*, New York: 1958; C.J.R. Armstrong, *Evelyn Underhill (1875–1941). An Introduction to Her Life and Writings*, Grand Rapids 1976; M. Ramsey, A.M. Allchin, *Evelyn Underhill. Two Centenary Essays*, Oxford 1977; A. Callahan, *Evelyn Underhill: Spirituality for Daily Living*, Lanham 1997; D. Greene, *Evelyn Underhill: Artist of the Infinite Life*, Fremantle 1998; M. Elias Downey, *Listening to the Life of Evelyn Underhill (1875–1941)*, Montreal–Quebec 2011.

² H. Oldmeadow, *Against the Tide: Sketches of Fifteen Modern Christian Thinkers*, Bendigo 2022, s. 22: „In her youth and early adulthood she was agnostic but had abrupt experiences of the peaceful, undifferentiated plane of reality – like the ‘still desert’ of the mystic – in which there was no multiplicity nor need of explanation”.

³ Tamże, s. 22. J.R. Francis, *Evelyn Underhill's Developing Theology: A discovery of Authentic Spiritual Life and the Place of Contemplation*, „Anglican Theologian Review” 93 (2011) nr 2, s. 284; M. Stoeber, *Evelyn Underhill on Magic, Sacrament, and Spiritual Transformation*, „Worship” 77 (2003) nr 2, s. 135–137.

katolickie jest prawdziwe i że znajdzie ona swój ‘ostateczny dom’ w Kościele Rzymskokatolickim⁴. W 1907 roku, tuż przed zawarciem związku małżeństwa, postanowiła nawet przejść na katolicyzm, jednak wobec wrogiego stosunku narzeczonego do tego pomysłu, a także własnych uprzedzeń względem niektórych nauk Kościoła katolickiego, ostatecznie porzuciła ów zamiar⁵. Pozostała w łonie Kościoła anglikańskiego. Pod koniec życia wstąpiła do Greckiego Kościoła Prawosławnego⁶. W drugiej dekadzie XX wieku pozostawała pod silnym wpływem Friedricha von Hügela (1852–1925), austriackiego filozofa i teologa katolickiego, który wzbogacił jej wiedzę o rozmaitych nurtach chrześcijańskiego mistycyzmu i jego chrystocentryzmie⁷.

Mistyka w codziennym życiu

Nie da się ująć postaci E. Underhill w proste schematy. Martha Elias Downey pisze, że:

Evelyn Underhill to kobieta, którą trudno zdefiniować. Gdyby Evelyn Underhill była zwykłą osobą, to tylko suma jej opublikowanych prac, w tym ponad czterdziestu książek i antologii, a także prawie czterystu opublikowanych artykułów, o szerokiej gamie tematów, z pewnością sugerowałoby, że była uznanym autorytetem w zakresie mistycyzmu i duchowości. Jednak, gdy czytamy jej notatki, możemy dostrzec coś z wewnętrznej walki o znalezienie duchowego domu, nie tylko w tradycji kościelnej, ale w jej własnym życiu modlitwy i komunii z Bogiem. Gdyby ktoś zauważył rozwój wiary w ciągu jej życia, od niereligijnego wychowania, przez zabawę w okultystycznym towarzystwie, Złotym Brzasku (Hermetyczne Towarzystwo Złotego Brzasku, popularne w Wielkiej Brytanii pod koniec XIX i na początku XX wieku, które kładło nacisk na magiczne i rytualne aspekty duchowości), po nawrócenie, które przyciągnęło ją do Kościoła rzymskokatolickiego (pragnienie, które zostało udaremnione przez różne okoliczności), aż po zostanie członkiem wspólnoty anglikańskiej kilka lat później, można by skusić się na użycie słów takich jak inkluzyjny, ekumeniczny lub być może niezdecydowany. Jednak jej osobista korespondencja ujawnia inną stronę jej historii: podczas gdy odmawiała poświęcenia krytycznego i niezależnego myślenia na rzecz lojalności wobec kościoła, decyzja o tym, jak określić swoją duchowość, nie była

⁴ Por. J. Milos, *Underhill's Mysticism*, „A Centenary Review” <https://evelynunderhill.org/und> [dostęp: 15.12.2025]. Por. M. Elias Downey, *Listening to the Life of Evelyn Underhill (1875–1941)*, s. 67.

⁵ M. Elias Downey, *Listening to the Life of Evelyn Underhill (1875–1941)*, s. 15–16.

⁶ Tamże, s. 72.

⁷ Tamże, s. 88–99; N. Delicata, *Evelyn Underhill's Quest for the Holy: A Lifetime Journey of Personal Transformation*, „Anglican Theologian Review” 88 (2006) nr 4, s. 526–529.

jedynie intelektualna. Podjęła trudną decyzję, aby uszanować obawy swojego nie-religijnego narzeczonego, a to dynamicznie wpłynęło na jej duchową drogę⁸.

Niektórzy naukowcy przywiązują dużą wagę do zmieniających się poglądów E. Underhill. Jednym z nich jest Todd E. Johnson, który dostrzega trzy etapy w jej teologii: 1) nacisk na immanencję i witalizm, 2) krytyczny realizm i wreszcie 3) pneumatologię⁹. Przykładem jej zmieniających się poglądów i postaw może być zwrot od aktywnego wspierania wysiłku wojennego w 1914 roku do bycia obrończynią pacyfizmu w pierwszych latach drugiej wojny światowej. Stała się dojrzała i lepiej poinformowana oraz – można rzec – mniej naiwna w swoim spojrzeniu na ówczesną rzeczywistość. I do pewnego stopnia byłoby to bez wątpienia słuszne, ponieważ w miarę, jak ludzie zdobywają doświadczenie życiowe, stają się bardziej rozważni i mniej reakcyjni, jednakże jej motywacja, stojąca za obydwoma diametralnie przeciwstawnymi stanowiskami, była w gruncie rzeczy, jak zauważa M. Elias Downey, taka sama: przekonanie, że mistycy i chrześcijanie muszą angażować się w bieżące sprawy¹⁰.

Niewątpliwie E. Underhill to „wybitna”, jak o niej mówi Mirosław Kiwka, „znawczyni duchowości i jedna z prominentnych postaci anglikanizmu pierwszej połowy XX wieku”, którą Kościół anglikański wspomina liturgicznie 15 czerwca, ale to również mistyczka w praktycznym znaczeniu tego słowa¹¹. Według M. Kiwki,

Underhill ujmuje mistykę w kategoriach wiedzy o tym, co fundamentalne i ostateczne. Podkreślając zaś wymiar funkcjonalny mistyki, określa ją mianem sztuki wchodzenia w świadomą relację z Absolutem. W tej perspektywie mistyk to osoba, która poznanie Boga posiadała nie tyle na zasadzie akceptacji uznanego kanonu wierzeń religijnych, ile w sposób bezpośredni i bardzo osobisty, która w jakimś stopniu doszła do praktycznego z Nim zjednoczenia lub też stawiając je sobie za cel, jest przekonana o możliwości jego osiągnięcia. Mistyk to nie tylko człowiek, którego cechuje bojaźń Boża i ogromne pragnienie Absolutu, mistyk – zdaniem Underhill – to także natura zdolna do nadzwyczajnej koncentracji, wzniosłych odczuć moralnych i artystycznej wrażliwości¹².

⁸ M. Elias Downey, *Listening to the Life of Evelyn Underhill (1875–1941)*, s. 1 [tłum. wł.].

⁹ T.E. Johnson, *Evelyn Underhill's Pneumatology: Origins and Implications*, „Downside Review” 116 (1998) nr 43 (IV), s. 109–136.

¹⁰ M. Elias Downey, *Listening to the Life of Evelyn Underhill (1875–1941)*, s. 2. Por. tamże, s. 58–60.

¹¹ M. Kiwka, *Evelyn Underhill rozumienie mistyki*, „Analecta Cracoviensia” 50 (2018), s. 53–54.

¹² Tamże, s. 55. Por. M. Stoeber, *Inter-Religious Contexts and Comparative Theology in the Thought of Evelyn Underhill: Symbolic Narratives of Mysticism and the Songs of Kabīr*, „Journal of Hindu-Christian Studies” t. 26 (2013) (XI), s. 91–92.

Mianowicie, według E. Underhill, „prawdziwa mistyka jest czymś aktywnym i praktycznym, a nie biernym i teoretycznym. Jest ona procesem życiowym, czymś, co angażuje człowieka we wszystkich wymiarach jego egzystencji. Nie jest natomiast jakąś teorią¹³.

Niemal jej każdy biograf – dopowiada M. Kiwka – skrupulatnie zaznacza, że E. Underhill, autorka 39 książek i 350 publikacji o tematyce religijnej, była mistyczką. Ukończyła londyński King's College for Women, była pierwszą kobietą wykładającą filozofię religii na Uniwersytecie Oksfordzkim i należała do najwybitniejszych postaci Kościoła anglikańskiego pierwszej połowy XX wieku. Przez swoje odczyty i rekolekcje wywarła w swoim czasie doniosły wpływ na formację kleru anglikańskiego oraz promocję ekumenizmu. Opublikowana przez nią w 1911 roku książka *Mysticism. The Nature and Development of Spiritual Consciousness* zapewniła jej poczesne miejsce pośród znawców mistyki, można dodać, że tak w wymiarze teoretycznym, jak i w praktycznym – wszak jedna z jej poczytnych publikacji nosi znamienity tytuł *Practical Mysticism*¹⁴.

Zdaniem M. Kiwki koncepcja mistyki obecna w twórczości E. Underhill wyrasta zasadniczo z tradycji chrześcijańskiej, zatem ma charakter teistyczny i zakłada bezpośrednie odniesienie do osobowego Boga. Autorka konsekwentnie uznaje duchowy wymiar ludzkiej egzystencji, realizujący się na wielu poziomach osobowego istnienia. Pomimo swoich zdecydowanie chrześcijańskich inspiracji czerpie ona także z doświadczeń innych tradycji religijnych, zwłaszcza monoteistycznych. Sięga również do koncepcji i pojęć wypracowanych przez współczesne jej nauki, szczególnie w obszarze psychologii. W rozumieniu E. Underhill mistyka *sensu largo* jest prostym przekonaniem wiary o istnieniu rzeczywistości duchowej, natomiast w sensie ścisłym stanowi bezpośrednie doświadczenie Boga. Jako taka, ma charakter praktyczny i egzystencjalny, jest określoną umiejętnością: sztuką bycia w relacji z Absolutem. Umiejętność ta kształtuje się w duchowym i głęboko przeobrażającym procesie rozwoju miłości, której kresem jest całkowite zjednoczenie z Bogiem¹⁵.

Z kolei Michael Stoeber uwypukla międzyreligijny i porównawczy kontekst teologiczny prowadzonych przez E. Underhill badań nad mistycyzmem:

¹³ E. Underhill, *Mysticism. The Nature and Development of Spiritual Consciousness*, s. 81; M. Kiwka, *Człowiek i mistyka w ujęciu Evelyn Underhill*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 17 (2009) nr 2, s. 211.

¹⁴ M. Kiwka, *Człowiek i mistyka w ujęciu Evelyn Underhill*, s. 207; por. J.R. Francis, *Evelyn Underhill's Developing Theology: A discovery of Authentic Spiritual Life and the Place of Contemplation*, s. 283.

¹⁵ M. Kiwka, *Evelyn Underhill rozumienie mistyki*, s. 75; por. M. Stoeber, *Inter-Religious Contexts and Comparative Theology in the Thought of Evelyn Underhill: Symbolic Narratives of Mysticism and the Songs of Kabir*, s. 91–93.

Badając historię i dynamikę mistycyzmu, Underhill skupiła się na ponad stu chrześcijańskich mistykach w swoich licznych książkach i artykułach. Rozwijając swój punkt widzenia, czerpie również z mistyków i idei islamu, judaizmu, hinduizmu, sikhizmu i buddyzmu, choć stosunkowo krótko i głównie w swoich wczesnych pismach¹⁶.

Najbardziej poczytnym dziełem E. Underhill był *Mysticism: A Study of the Nature and Development of Man's Spiritual Consciousness*, książka opublikowana w 1911 roku, a następnie przystępniejsza: *Practical Mysticism* (1914). Podtytuł tej ostatniej brzmiał: *Mała książka dla normalnych ludzi*, co oznaczało zamiar wyprowadzenia mistycyzmu z hermetycznej domeny teologów i uczonych do kompetencji zwykłych ludzi. Większość z jej książek i artykułów poruszała ten temat. Przed pojawieniem się *Mistycyzmu* E. Underhill opublikowała już tomik poezji, kilka powieści i *Cuda Matki Bożej Najświętszej Maryi Panny*. Jednakże to nowa książka zapoczątkowała jej dalekosiężne studia nad mistycyzmem, przede wszystkim w jego europejskich przejawach, ale nie wyłączając Dalekiego Wschodu. Dzięki temu jej twórczość trafiła do znacznie szerszego grona czytelników. *Mistycyzm* stał się mniej lub bardziej obowiązkową lekturą dla każdego, kto poważnie interesował się religią. Joy Milos, współczesny badacz, podkreśla skupienie się E. Underhill na uniwersalności doświadczenia mistycznego¹⁷. Do jej późniejszych dzieł należały: *Ruysbroeck* (1915), *The Essentials of Mysticism* (1920), *The Life of the Spirit and the life of to-day* (1922) oraz *The Mystics of the Church* (1925).

Jak stwierdza H. Oldmeadow, „Underhill wrote in straightforward terms about the importance of the mystical experience and the imperative of contemplation in spiritual life, making these sometimes remote subjects accessible to ordinary folk”¹⁸. Prawdziwym osiągnięciem E. Underhill, zdaniem H. Oldmeadowa, było przywrócenie mistycyzmu porządkowi codzienności. Sama E. Underhill w przedmowie do 12. wydania *Mistycyzmu* (*Mysticism: A Study in Nature and Development of Spiritual Consciousness*) pisze:

Since this book first appeared, nineteen years ago, the study of mysticism – not only in England, but also in France, Germany and Italy has been almost completely transformed. From being regarded, whether critically or favourably, as a byway of religion, it is now more and more generally accepted by theologians,

¹⁶ M. Stoeber, *Inter-Religious Contexts and Comparative Theology in the Thought of Evelyn Underhill: Symbolic Narratives of Mysticism and the Songs of Kabīr*, s. 93 [tłum. wł.].

¹⁷ J. Milos, *Underhill's Mysticism: „A Centenary Review”*, <https://evelynunderhill.org/und> [dostęp: 15.12.2025].

¹⁸ H. Oldmeadow, *Against the Tide: Sketches of Fifteen Modern Christian Thinkers*, s. 27: „Underhill pisała w prostych i zrozumiałych słowach o znaczeniu doświadczenia mistycznego i kontemplacji w życiu duchowym, przybliżając te, czasem odległe, tematy zwykłym ludziom” [tłum. wł.].

philosophers, and psychologists, as representing in its intensive form the essential religious experience of man¹⁹.

Wypada dodać, że twórczość ‘mistyczna’ E. Underhill, pomimo na ogół pozytywnego odbioru, budziła też wątpliwości u niektórych komentatorów. H. Oldmeadow wyraził je następująco:

Pisma Underhill na temat mistycyzmu są żywe, pisane ze znanstwem tematu, wszechstronne, zrozumiałe i stanowią bardzo użyteczne wsparcie dla wielu chrześcijańskich wędrowców. Są one jednak również naznaczone niektórymi uprzedzeniami tego okresu. Przytoczę kilka znaków ostrzegawczych: poddanie się jednej z najbardziej zgubnych idei czasów nowożytnych, ewolucjonizmowi duchowemu (choć jej przypadek wydaje się być stosunkowo łagodny); całkowicie zagmatwane przekonanie, że doświadczenie mistyczne może być zrozumiane i wyjaśnione psychologicznie, co wskazuje na bardzo powszechny brak rozróżnienia między domeną duchową a psychiczną wśród współczesnych komentatorów; nadmierna podatność jej twórczości na pewne sentymentalne wpływy ze strony ‘romantycznych’ i efemerycznych idei ‘witalistycznej’ filozofii Henri Bergsona. Jak zauważył później Michael Ramsey (wybitny teolog i duchowny anglikański, setny arcybiskup Canterbury), niektóre z pism Underhill na temat mistycyzmu, szczególnie te wcześniejsze, są naiwne i niedojrzałe, „odzwierciedlające słabości odradzającej się religii mistycznej we wczesnych latach tego stulecia”, czasami zabarwione tym, co arcybiskup nazwał „przytulnością” klasy średniej, która od dawna nęka Kościół anglikański²⁰.

W każdym razie można powiedzieć, że twórczość E. Underhill odegrała istotną rolę w tym, co nazwano ‘mistycznym odrodzeniem’ w protestanckiej Anglii w pierwszych dekadach XX wieku i wprowadziła wielu czytelników, po obu stronach Atlantyku, w klasykę średniowiecznej i katolickiej duchowości, dotychczas w dużej mierze ignorowaną przez protestantów, którzy rów-

¹⁹ Por. <https://www.ccel.org/ccel/u/underhill/mysticism/cache/mysticism.pdf> [dostęp: 15.12.2025].

²⁰ H. Oldmeadow, *Against the Tide: Sketches of Fifteen Modern Christian Thinkers*, s. 26: „Underhill’s writings about mysticism are lively, well-informed, wide-ranging, intelligible and a most useful support for many Christian wayfarers. But they are also marred by some of the prejudices of the period. To adduce a few of the telltale signs: a surrender to one of the most pernicious ideas of modern times, spiritual evolutionism (though her case seems to have been comparatively mild); the altogether confused notion that mystical experience can be understood and explained psychologically, this indicating the very common failure amongst modern commentators to distinguish between the spiritual and the psychic domains; the undue influence in her work of some sentimental ‘romantic’ influences and of the ephemeral ideas of Henri Bergson’s ‘vitalist’ philosophy. As Michael Ramsey later noted, some of Underhill’s writings on mysticism, particularly the earlier ones, are naïve and immature, ‘reflecting the weaknesses of the revival of mystical religion in the early years of this century’, sometimes tinged with what Rowan Williams called the middle-class ‘cosiness’ which has long beset the Anglican Church”.

niez, uogólniając, byli zupełnie nieświadomi mistycznego nurtu w samym protestantyzmie.

Podsumowanie

Podsumowując, można stwierdzić za M. Stoeberem, że

Evelyn Underhill jest mocno osadzona w głównym nurcie anglikańsko-katolickiej duchowości XX wieku, prawdopodobnie wpływając na jej współczesny kształt bardziej niż większość pisarzy w tej dziedzinie. Pod tym względem nie była ekstremalna ani radykalna w swojej perspektywie. Nie była aktywistką społeczno-polityczną, z wyjątkiem być może krótkiego okresu pod koniec życia, kiedy to opowiadała się za pacyfizmem na początku II wojny światowej. Nie posiadała żadnego programu feministycznego, a teologicznie utrzymywała dość tradycyjne poglądy²¹.

Jak zauważa Grace Jantzen, dojrzała E. Underhill była w pełni zgodna z instytucjonalnym kościołem Anglii, a nawet prowadziła rekolekcje, wygłaszała konferencje dla duchowieństwa i zasiadała w komisjach kościelnych, w czym zawsze można było na nią liczyć²². To zaangażowanie i w ogóle jej praktyczna działalność wyrażały jej mistyczną duchowość, której wyznacznikiem było ustawiczne dążenie do Absolutu (Boga). Owo ciągłe dążenie w życiu duchowym znajdowało swój wyraz w praktycznej egzystencji jej jako chrześcijanki. Obie formy życia, duchowa i praktyczna, ściśle ze sobą korelowały. Życie duchowe, w jego ukierunkowaniu na Absolut (w sensie chrześcijańskim) nadawało też sens codziennej egzystencji i codziennym wyborom. Można rzec, iż dążenie do Absolutu miało swoje odbicie w ciągłym poszukiwaniu przez E. Underhill coraz to doskonalszej formy chrześcijaństwa i pełniejszego, chrześcijańskiego życia. Stąd wziął się jej naturalny pociąg do katolicyzmu, a następnie (pod koniec życia) wstąpienie do Greckiego Kościoła Ortodoksyjnego.

Bibliografia

- Delicata N., *Evelyn Underhill's Quest for the Holy: A Lifetime Journey of Personal Transformation*, „Anglican Theologian Review” 88 (2006) nr 4, s. 519–536.
Elias Downey M., *Listening to the Life of Evelyn Underhill (1875–1941)*, Montreal–Quebec 2011.

²¹ M. Stoeber, *Evelyn Underhill on Magic, Sacrament, and Spiritual Transformation*, s. 132.

²² G. Jantzen, *The Legacy of Evelyn Underhill*, „Feminist Theology” (1993) nr 4, s. 94.

- Francis J.R., *Evelyn Underhill's Developing Theology: A discovery of Authentic Spiritual Life and the Place of Contemplation*, „Anglican Theologian Review” 93 (2011) nr 2, s. 283–300.
- Jantzen G., *The Legacy of Evelyn Underhill*, „Feminist Theology” (1993) nr 4, s. 79–100.
- Johnson T.E., *Evelyn Underhill's Pneumatology: Origins and Implications*, „Downside Review” 116 (1998) nr 43 (IV), s. 109–136.
- Kiwka M., *Człowiek i mistyka w ujęciu Evelyn Underhill*, „Wrocławski Przegląd Teologiczny” 17 (2009) nr 2, s. 207–229.
- Kiwka M., *Evelyn Underhill rozumienie mistyki*, „Analecta Cracoviensia” 50 (2018), s. 53–77.
- Milos J., *Underhill's Mysticism: „A Centenary Review”*, <https://evelynunderhill.org/und> [dostęp: 15.12.2025].
- Oldmeadow H., *Against the Tide: Sketches of Fifteen Modern Christian Thinkers*, Bendigo 2022.
- Stoeber M., *Evelyn Underhill on Magic, Sacrament, and Spiritual Transformation*, „Worship” t. 77 (2003) nr 2, s. 132–151.
- Stroeber M., *Inter-Religious Contexts and Comparative Theology in the Thought of Evelyn Underhill: Symbolic Narratives of Mysticism and the Songs of Kabīr*, „Journal of Hindu-Christian Studies” t. 26 (2013) (XI), s. 91–106.